

Олександр Васильович ШАНІН

кандидат економічних наук,
начальник відділу аграрної економіки і продовольства
Президії Національної академії аграрних наук України (м. Київ)
E-mail: rocwind@ukr.net

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ АГРАРНИХ
ФОРМУВАНЬ РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ В УКРАЇНІ**

Шанін, О. В. Ефективність функціонування сільськогосподарських аграрних формувань різних організаційно-правових форм в Україні [Текст] / Олександр Васильович Шанін // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 18. – № 3. – С. 81-90. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Мета статті. Метою статті є аналіз фінансово-економічної результативності діяльності підприємницьких структур в аграрному секторі України.

Методика дослідження. Основною базою дослідження теоретико-методологічних положень є доробок науковців з питань розвитку функціонування аграрного сектору України на пореформеному етапі.

Під час написання роботи використовувалися методи дослідження: бібліографічний (при опрацюванні наукових публікацій щодо розвитку аграрного сектору та аграрних перетворень на селі), метод порівняльного аналізу (при порівнянні сільськогосподарських підприємств з фермерськими господарствами), метод системного підходу (для обґрунтування основних напрямів розвитку аграрного сектору в сучасний період фінансово-економічної та політичної кризи).

Результати дослідження. Проаналізовано основні аспекти роботи діяльності підприємницьких структур. Визначено фактори збільшення результативності сільськогосподарських підприємств, які сприятимуть підвищенню результативності їх функціонування.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні основних результатів фінансово-економічної результативності діяльності підприємницьких структур в аграрному секторі економіки України та напрацювання певних пропозицій щодо підвищенню ефективності їх діяльності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати роботи є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо підвищення ефективності діяльності підприємств в аграрному секторі економіки України.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства; продукція рослинництва; продукція тваринництва; ефективність сільськогосподарського виробництва.

Oleksandr Vasylovych SHANIN

PhD in Economics,
Head of the Department of Agricultural Economics and Food,
Presidium of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (Kyiv)
E-mail: rocwind@ukr.net

**THE EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF AGRICULTURAL AGRARIAN FORMATIONS OF
DIFFERENT LEGAL FORMS IN UKRAINE**

Abstract

The purpose of the article. The article aims to analyze economic and financial performance of the business in the agricultural sector of Ukraine.

Research Methodology. The main base for the study of theoretical - methodological positions are handling scientists on the development of the agricultural sector of Ukraine in the post-reform phase.

When writing a publication used research methods: bibliographic (the study of scientific publications on the development of agricultural and agrarian reform in rural areas), a comparative analysis (when comparing farms with farms), the method of systematic approach (to justify the main directions of development of the agricultural

sector current period financial, economic and political crisis).

Results. The basic aspects of the work of entrepreneurs. Determined factors increasing the efficiency of farms which will improve efficiency of their operation.

Scientific novelty of research results is the main justification of the financial and economic performance of businesses in the agricultural sector of Ukraine and implementation achievements of specific proposals to improve their performance.

The practical significance of the research results. The results obtained in this publication is the basis for solving practical problems to improve the efficiency of enterprises in the agricultural sector of Ukraine.

Keywords: farms; crop production; livestock production; efficiency of agricultural production.

JEL classification: H82, O21

Вступ

Важливим критерієм розвитку сільськогосподарських підприємств в Україні є рівень ефективності їхньої діяльності в умовах ринку. В останні роки різко погіршилися показники діяльності підприємств аграрної сфери і це характеризується різким зниженням рівня ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, скороченням чисельності трудового потенціалу на підприємствах, що дозволяє вести мову про зниження ряду фінансово-економічних показників в підприємницьких формуваннях, які функціонують в Україні.

Мета та завдання статті

Метою статті є здійснення аналізу ефективності функціонування сільськогосподарських аграрних формувань різних організаційно-правових форм в Україні/

Велика кількість наукових праць присвячених ефективності функціонування аграрних підприємств в Україні, є об'єктом дослідження Ю. О. Лупенка, В.В. Юрчишина, В. Г. Андрійчука, І. С. Бучко, В. С. Дієсперова, Л. М., Г. І. Кіндрацької, М. С. Білик, А. Г. Загородньої, В. Я. Месель-Веселяка, М. Й. Маліка, В. В. Зіновчука та ряду інших науковців.

Разом з тим глибшого економічного обґрунтування потребують питання щодо шляхів підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Діючі на сьогоднішній день різні за формою сільськогосподарські підприємства в динаміці за досліджуваний період в загальній кількості дещо скоротилася (на 27%). І ці формування включають недержавні формування, кількість яких коливається в межах 97%, а державні складають решту 3%. Проте недержавні сільськогосподарські формування включають також різні форми сільськогосподарських підприємств, таких як господарські товариства, приватні, виробничі кооперативи та інші. Переважаюча частка їх кількості припадає на господарські товариства, яких є більше половини за досліджуваний період, майже третя частина – це приватні (фермерські господарства) і виробничі кооперативи займають десь від 5 до 6%. На інші припадає біля 3% (таблиця 1).

Таким чином, в переважаючій кількості ще функціонують господарські товариства, які за досліджуваний період були найбільш стабільними. За аналізуючий період їхня кількість скоротилася лише на 1,6%, фермерські господарства - на 4,5%, а виробничі кооперативи - на 20%. Щодо державних сільськогосподарських підприємств, то їх скорочення теж суттєве і становить 12,3%.

Скорочення кількості функціонуючих аграрних підприємств потягнуло за собою і скорочення кількості працюючих в сільськогосподарському виробництві.

Так, в динаміці за 2010-2013 роки в недержавних сільськогосподарських підприємствах чисельність працюючих зменшилася приблизно на 8,2 і 8,5%, трохи менший цей показник в господарських товариствах і приватних господарствах (4,6 і 5,8%) і значно більший ніж в виробничих кооперативах і державних підприємствах (25,4 і 15,2%).

Розглядаючи чисельність працюючих в сільськогосподарських підприємствах по галузях, видно, що в динаміці їх чисельність скорочується як в рослинництві, так і в тваринництві.

Така ситуація має місце у всіх сільськогосподарських формуваннях, особливо це стосується виробничих кооперативів, де чисельність в рослинництві, а в тваринництві - на 28,8%. Разом з тим розглядаючи динаміку скорочення чисельності, бачимо, що зменшення її прослідковується у всіх сільськогосподарських формуваннях, чого не можна сказати про закріплені площі сільськогосподарських угідь. Вони дещо зростають по всіх сільськогосподарських формуваннях, крім виробничих і державних сільськогосподарських підприємств. Зростають площі земель, взятих в оренду. Знову ж це стосується

господарських товариств і приватних фермерських господарств, виробничі кооперативи і державні підприємства скорочують закріплені за ними землі.

Таблиця 1. Динаміка діяльності різних за організаційно - економічними видами діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні у 2011-2013 роках

Назва показників	Роки	Усі сільсько-господарські підприємства	у тому числі:					Державні
			Недержавні	з них				
				Господарські товариства	Приватні	Виробничі кооперативи	Інші	
Кількість аграрних підприємств, од.	2011	9358	9228	5118	3228	510	372	310
	2012	9160	8876	4978	3102	434	362	284
	2013	9105	8833	5037	3083	408	305	272
	2013 в % до 2011	97,3	95,7	98,4	95,5	80,0	82,0	87,7
Середня кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, тис. осіб	2011	509520	485213	322476	102857	29622	30258	24307
	2012	485435	463881	317958	98333	25003	22587	21554
	2013	466036	445429	307677	96891	22096	18765	20607
	2013 в % до 2011	91,5	91,8	95,4	94,2	74,6	62,0	84,8
- у тому числі в рослинництві	2011	349494	332932	220033	76113	17439	19347	16562
	2012	337591	322681	219037	74117	14914	14613	14910
	2013	324863	310677	210187	74565	13424	12501	14186
	2013 в % до 2011	93,0	93,3	95,5	98,0	77,0	64,6	85,7
- у тому числі в тваринництві	2011	160026	152281	102443	26744	12183	10911	7745
	2012	147844	141200	98921	24216	10089	7974	6644
	2013	141173	134752	97490	22326	8672	6264	6421
	2013 в % до 2011	88,2	88,5	95,2	83,5	71,2	57,4	82,9
Площа сільськогосподарських підприємств - всього, тис. га	2011	18455,8	17824,7	11151,9	4954,2	788,9	929,7	631,1
	2012	18505,0	17919,2	11320,8	5083,2	701,8	813,4	585,8
	2013	18706,2	18085,4	11670,3	5061,8	658,7	694,6	620,8
	2013 в % до 2011	101,4	101,5	104,6	102,2	83,5	74,7	98,4
- у тому числі	2011	17467,1	17431,4	10920,5	4888,3	770,8	851,8	35,7
	2012	17529,1	17512,3	11132,4	4958,7	691,8	729,4	16,8
	2013	17746,2	17727,9	11459,9	5008,0	647,5	612,5	18,3
	2013 в % до 2011	101,6	101,7	104,9	102,4	84,0	71,9	51,3

Джерело: складено автором на основі даних Державного комітету статистики України

Отже, як показують дані таблиці 1., розвитку набувають господарські товариства і фермерські господарства, виробничі кооперативи і державні підприємства знижують свою діяльність, хоч і явище закономірне на даний період розвитку сільського господарства. Це потребує здійснення певних заходів по зміцненню їх діяльності.

Фінансова результативність є важливим комплексним показником діяльності як кожного окремого підприємства, так і разом усіх узятих, а також окремих галузей економіки в цілому. Функціонування кожного підприємства супроводжується безперервним кругооборотом коштів у вигляді витрат ресурсів і одержання доходів, їхнього розподілу і використання.

Основними показниками фінансової результативності сільськогосподарських підприємств всіх типів в Україні є грошові надходження від реалізації сільськогосподарської продукції, прибуток, рівень рентабельності.

В нижче наведеній таблиці нами розраховані основні показники виробничої діяльності по різних форм сільськогосподарських підприємств за 2011-2013 роки (таблиця 2.).

Таблиця 2. Фінансово-економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств всіх типів в Україні у 2011-2013 роках

Назва показників	Роки	Сільсько-господарські підприємства	у тому числі:					Державні
			Недержавні	з них				
				Госпо-дарські товариства	Приватні	Виробничі кооперативи	Інші	
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн. грн.	2011	96885,0	95183,1	66418,0	21368,0	2634,3	4762,8	1701,9
	2012	122431,3	120663,2	85801,2	26925,6	2604,8	5331,6	1768,1
	2013	121855,0	120013,8	86395,6	26291,6	2644,2	4682,4	1841,2
	2013 в % до 2011	125,8	126,1	130,1	123,0	100,4	98,3	108,2
- у т.ч. сільськогосподарської продукції	2011	93680,2	92110,3	64153,9	20837,8	2581,4	4537,2	1569,9
	2012	118892,3	117284,1	83225,5	26341,8	2559,1	5157,7	1608,2
	2013	117443,6	115764,2	82922,3	25707,2	2606,6	4528,1	1679,4
	2013 в % до 2011	125,4	125,7	129,3	123,4	101,0	99,8	107,0
Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн. грн.	2011	20239,7	20193,4	13651,4	5360,4	353,9	827,7	46,3
	2012	20528,7	20522,8	13910,8	5448,2	172,4	991,4	5,9
	2013	12517,9	12516,6	8534,6	3296,6	90,7	594,7	1,3
	2013 в % до 2011	61,8	62,0	62,5	61,5	25,6	71,9	2,8
- у т.ч. сільськогосподарської продукції	2011	19926,0	19863,0	13379,3	5311,0	353,7	819,4	62,6
	2012	20199,3	20193,2	13666,0	5362,4	171,4	993,4	6,1
	2013	11804,3	11797,1	7881,4	3224,7	88,6	602,4	7,2
	2013 в % до 2011	59,2	59,4	58,9	60,7	25,0	73,5	11,5
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	2011	26,4	26,9	25,9	33,5	15,5	21,0	2,8
	2012	20,2	20,5	19,4	25,4	7,1	22,8	0,3
	2013	11,5	11,6	11,0	14,3	3,6	14,5	0,1
	2013 в % до 2011	-14,9 в п.	-15,3 в п.	-14,9 в п.	-19,2 в п.	-11,9 в п.	-6,0 в п.	-2,7 в п.
- у т.ч. рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, %	2011	27,0	27,5	26,4	34,2	15,9	22,0	4,2
	2012	20,5	20,8	19,7	25,6	7,2	23,9	0,4
	2013	11,2	11,4	10,5	14,3	3,5	15,3	0,4
	2013 в % до 2011	-15,8 в п.	-16,1 в п.	-15,9 в п.	-19,9 в п.	-12,4 в п.	-6,7 в п.	-3,8 в п.

Джерело: складено автором на основі даних Державного комітету статистики України

Так, збільшення грошових надходжень від реалізації сільськогосподарської продукції за досліджуваний період має тенденцію росту. Разом по всіх сільськогосподарських підприємствах грошові надходження збільшилися на 25,8%, по господарських товариствах - на 30,1%, по приватних фермерських господарствах - на 23,0%, по виробничих кооперативах - на 0,4% і по державних підприємствах - на 8,2%.

Розглядаючи ріст прибутку по аналогічних формуваннях, бачимо невтішну картину різкого зниження його по роках: по всіх сільськогосподарських підприємствах - на 38,2%, по господарських товариствах - на 37,5%, по фермерських господарствах - на 38,5%, по виробничих кооперативах - на 74,4% і по державних підприємствах - на 97,2%.

Такий різкий спад прибутку за досліджуваний період викликаний зростанням затрат на виробництво продукції, яке є наслідком росту цін на сировину і послуги, пальне і мастильні матеріали та інші види послуг.

В зв'язку з цим рівень рентабельності хоч за досліджувані роки не був від'ємним, проте в динаміці різко знизився і в звітному періоді в порівнянні з базовим і має від'ємне значення.

Так, у всіх сільськогосподарських підприємствах рентабельність за три роки зменшилась на 14,9 відсоткових пункти, в господарських товариствах - на 14,9, в приватних фермерських господарствах - на 19,2%, у виробничих кооперативах - на 11,9, в державних сільськогосподарських підприємствах на 2,7 відсоткових пункти.

Найнижчий результат спостерігається в державних сільськогосподарських підприємствах, так як в базовому році (2011 році) рівень рентабельності становив 2,8%, а в 2013 році - 0,1%.

Майже ідентична ситуація спостерігається при визначенні цих показників суто тільки до сільськогосподарської продукції.

Таким чином, кризовий стан економіки за останні роки не залишив в стороні сільськогосподарське виробництво. Його наслідки добре пошматували фінансовий стан галузі, а тому як і в попередні роки, галузь потребує конкретної і відчутної підтримки держави. Сільськогосподарська галузь є специфічною в напрямку залежності від природно-кліматичних умов, зонального розміщення в межах держави, і інших допоміжних показників, які необхідно враховувати при нормуванні витрат виробництва. Тому кожне сільськогосподарське підприємство потребує конкретного інноваційного підходу при плануванні певних виробничих показників і кінцевих результатів, що буде об'єктивно справедливим і виправданим.

Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції у всіх типах сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період є досить неоднозначною і залежить від ряду не тільки мікро-, але й макро факторів.

Розглядаючи собівартість виробленої продукції за 2011-2013 роки, ми бачимо, що по всіх разом сільськогосподарських підприємствах вона зростає і в звітному періоді цей ріст дорівнював 143,3%.

Така величина росту стосувалася всіх недержавних сільськогосподарських підприємств і тільки 110,9% склав ріст її в державних сільськогосподарських підприємствах (таблиця 3).

Таке майже ідентичне зростання затрат на виробництво виробленої продукції пояснюється впливом зовнішніх чинників, на які важко вплинути самим підприємствам. Виручка за цей період зростала повільніше (до 125,4% у всіх сільськогосподарських підприємствах і 107,0% в державних сільськогосподарських підприємствах), а це свідчить про повільні темпи росту грошових надходжень від реалізованої продукції.

Існуюча ситуація в сільськогосподарському виробництві потягла за собою зниження прибутку і рівня рентабельності. Тому, показники останнього знизилися по всіх організаційно-правових формах сільськогосподарських підприємств, і у звітному 2013 році вони скоротилися на 15,8 відсоткових пункти в недержавних сільськогосподарських підприємствах і на 3,8 відсоткових пункти в державних аграрних підприємствах.

Розглядаючи окремо продукцію рослинництва, ми бачимо, що ефективність в даній галузі за аналогічний період знизилася більше як на половину; на 50% зросла повна собівартість продукції, а грошові надходження тільки на 26%; тому рівень рентабельності скоротився з 32,3% до 11,1% або на 21,2 відсоткових пункти.

Майже ідентичні результати ефективності прослідковуються і в тваринництві, проте собівартість тваринницької продукції за цей же період підвищувалася повільніше і майже на тому ж рівні ріст виручки від продажу даної продукції. В зв'язку з цим, рівень рентабельності хоч і знижувався, проте не такими темпами, як в рослинництві і це більш-менш стабілізувало цю галузь. Так, різниця рівнів рентабельності в тваринництві в звітному періоді становила - 1,7 відсоткових пункти по всіх формах сільськогосподарських підприємств.

Це вселяє надію на швидке відновлення технологічного рівня розвитку і підвищення ефективності в тваринництві. Незважаючи на те, що відновлення і становлення потенційної продуктивності в даній галузі потребує тривалого часу, окремі кроки за останні роки уже зроблено, особливо це стосується молочного скотарства.

Велика роль тут належить правильній та повноцінній годівлі і селекційній справі. Ці два компоненти мають доповнити науково-обґрунтовані організаційні системи утримання на промисловій основі, що в кінцевому підсумку сприятиме не тільки підвищенню продуктивності виробництва, але й знизить собівартість одиниці продукції і підвищить рівень рентабельності галузі.

Рослинництво одна із важливих галузей сільськогосподарського виробництва, яка забезпечує продуктами харчування в найбільшій її різновидності. Одним з головних продуктів споживання, які виробляються рослинницькою галуззю - це зернові культури. Порівнянно з іншими культурами вони найменш трудомісткі, а, отже, і найменш затратні по грошово-матеріальних коштах. Проте за примхливих погодніх умов щорічні врожаї, які одержують сільськогосподарські виробники, бувають різними і не завжди мало витратними. Незважаючи на різні величини врожаїв за певні роки, вкладення коштів на одиницю площі згідно вимог технології не повинно змінюватися. Тому собівартість одного центнера зернових повинно залежати від величини одержаного урожаю.

Таблиця 3. Ефективність сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах всіх типів в Україні у 2011-2013 роках

Назва показників	Роки	Сільсько-господарські підприємства	у тому числі:					Державні
			Недержавні	з них				
				Господарські товариства	Приватні	Виробничі кооперативи	Інші	
Продукція сільського господарства:								
Повна собівартість, млн. грн.	2011	73754,2	72246,9	50774,6	15526,8	2227,7	3717,8	1507,3
	2012	98693,0	97090,9	69559,5	20979,4	2387,7	4164,3	1602,1
	2013	105639,4	103697,2	75040,9	22482,5	2518,0	3928,5	1672,2
	2013 в % до 2011	143,3	143,5	147,8	144,8	113,0	105,7	110,9
Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн. грн.	2011	93680,2	92110,3	64153,9	20837,8	2581,4	4537,2	1569,9
	2012	118892,3	117284,1	83225,5	26341,8	2559,1	5157,7	1608,2
	2013	117443,6	115764,2	82922,3	25707,2	2606,6	4528,1	1679,4
	2013 в % до 2011	125,4	125,7	129,3	123,4	101,0	99,8	107,0
Рівень рентабельності (збитковості), %	2011	27,0	27,5	26,4	34,2	15,9	22,0	4,2
	2012	20,5	20,8	19,7	25,6	7,2	23,9	0,4
	2013	11,2	11,4	10,5	14,3	3,5	15,3	0,4
	2013 в % до 2011	-15,8 в.п.	-16,1 в.п.	-15,9 в.п.	-19,9 в.п.	-12,4 в.п.	-6,7 в.п.	-3,8 в.п.
Продукція рослинництва:								
Повна собівартість, млн. грн.	2011	53703,1	52751,3	36391,8	12805,5	1413,5	2140,5	951,8
	2012	76537,9	75493,9	53151,0	18042,3	1564,0	2736,6	1044,0
	2013	80588,5	79475,9	56110,1	19092,9	1684,4	2588,5	1112,6
	2013 в % до 2011	150,1	150,7	154,2	149,1	119,2	120,9	116,9
Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн. грн.	2011	71025,8	69921,8	47408,6	17985,3	1837,4	2690,5	1104,0
	2012	93567,7	92423,3	63896,2	23313,0	1863,1	3351,0	1144,4
	2013	89566,2	88363,5	61278,3	22356,2	1915,2	2813,8	1202,7
	2013 в % до 2011	126,1	126,4	129,3	124,3	104,2	104,6	108,9
Рівень рентабельності (збитковості), %	2011	32,3	32,6	30,3	40,5	30,0	25,7	16,0
	2012	22,3	22,4	20,2	29,2	19,1	22,5	9,6
	2013	11,1	11,2	9,2	17,1	13,7	8,7	8,1
	2013 в % до 2011	-21,2 в.п.	-21,4 в.п.	-21,1 в.п.	-23,4 в.п.	-16,3 в.п.	-17,0 в.п.	-7,9 в.п.
Продукція тваринництва:								
Повна собівартість, млн. грн.	2011	20051,1	19495,6	14382,8	2721,3	814,2	1577,3	555,5
	2012	22155,1	215	19329,3	3028,8	696,0	1806,7	463,8
	2013	25090,9	24491,3	18930,8	3389,6	833,6	1337,3	559,6
	2013 в % до 2011	125,1	125,6	131,6	124,6	102,4	84,8	100,7
Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн. грн.	2011	22654,4	22188,5	16745,3	2852,5	744,0	1846,7	465,9
	2012	25324,6	24860,8	19329,3	3028,8	696,0	1806,7	463,8
	2013	27877,4	27400,7	21644,0	3351,0	691,4	1714,3	476,7
	2013 в % до 2011	123,1	123,5	129,3	117,5	92,9	92,8	102,3
Рівень рентабельності (збитковості), %	2011	13,0	13,8	16,4	4,8	-8,6	17,1	-16,1
	2012	14,3	15,1	17,8	3,1	-15,5	26,6	-16,9
	2013	11,3	11,9	14,3	-1,1	-17,1	28,2	-14,8
	2013 в % до 2011	-1,7 в.п.	-1,9 в.п.	-2,1 в.п.	-5,9 в.п.	-25,7 в.п.	11,1 в.п.	-30,9 в.п.

Джерело: складено автором на основі даних Державного комітету статистики України

Так, за 2011 - 2013 роки всі сільськогосподарські підприємства різко знизили рівень рентабельності зернових з 26,1% до 1,5% або на 24,6 відсоткових пункти (таблиця 4).

Таблиця 4. Рівень рентабельності продукції рослинництва в різних за організаційно-правовою формою господарювання аграрних підприємств в Україні у 2011-2013 роках

Назва показників	Роки	Сільсько-господарські підприємства	у тому числі:					Державні
			Недержавні	з них			Державні	
				Господарські товариства ^а	Приватні	Виробничі кооперативи		
Зернові та зернобобові культури	2011	26,1	26,2	24,4	33,2	22,2	21,1	18,0
	2012	15,2	15,3	14,0	19,2	11,0	20,4	7,3
	2013	1,5	1,5	0,0	6,2	4,3	-0,9	4,5
	2013 в % до 2011	-24,6 в.п.	-24,7 в.п.	-24,0 в.п.	-27,0 в.п.	-17,9 в.п.	-22,0 в.п.	-13,5 в.п.
Насіння соняшнику	2011	57,1	57,3	53,6	67,6	63,5	41,6	34,1
	2012	45,8	46,0	44,3	52,1	41,5	29,6	29,9
	2013	28,5	28,6	25,0	37,6	35,7	14,7	22,6
	2013 в % до 2011	-23,5 в.п.	-28,7 в.п.	-28,6 в.п.	-30,0 в.п.	-27,8 в.п.	-26,9 в.п.	-11,5 в.п.
Насіння ріпаку	2011	36,5	32,2	29,4	40,6	37,9	22,6	21,4
	2012	15,7	21,4	18,2	31,5	23,4	23,2	17,4
	2013	2,7	8,6	4,8	17,8	17,7	12,8	14,9
	2013 в % до 2011	-33,8 в.п.	-23,6 в.п.	-24,6 в.п.	-22,8 в.п.	-20,2 в.п.	-9,8 в.п.	-6,5 в.п.
Цукрові буряки (фабричні)	2011	17,7	36,8	38,9	35,3	5,5	20,7	7,2
	2012	-21,5	15,9	16,2	15,8	4,4	18,0	3,7
	2013	23,0	2,9	1,3	4,7	-6,3	72,7	-8,9
	2013 в % до 2011	+5,3 в.п.	-33,9 в.п.	-37,6 в.п.	-38,6 в.п.	-11,8 в.п.	+52,0 в.п.	-16,1 в.п.
Картопля	2011	9,9	17,7	23,1	12,0	33,6	-4,3	16,3
	2012	-6,8	-21,6	-33,0	-7,4	-21,7	26,8	-18,4
	2013	7,0	23,1	18,8	28,4	28,4	37,6	11,5
	2013 в % до 2011	-2,9 в.п.	+5,4 в.п.	-4,3 в.п.	-5,2 в.п.	-5,2 в.п.	+41,9 в.п.	-4,8 в.п.
Овочі відкритого ґрунту	2011	9,9	10,3	10,6	5,1	5,1	14,1	-44,8
	2012	-6,8	-6,7	-15,0	-16,9	-16,9	-20,7	-12,8
	2013	7,0	7,0	18,1	5,6	5,6	8,2	-8,3
	2013 в % до 2011	-2,9 в.п.	-3,3 в.п.	+7,5 в.п.	+0,5 в.п.	+0,5 в.п.	+5,9 в.п.	+36,5 в.п.
Плоди	2011	17,9	18,9	20,7	-6,2	-6,2	30,0	-1,1
	2012	8,89	9,0	12,4	5,1	5,1	-6,9	5,1
	2013	154,7	163,0	193,9	11,1	11,1	4,7	-8,7
	2013 в % до 2011	+136,8 в.п.	+144,1 в.п.	+173,2 в.п.	+17,3 в.п.	+17,3 в.п.	-25,3 в.п.	-9,8 в.п.
Виноград	2011	57,1	63,5	67,8	21,4	21,4	45,2	-1,3
	2012	8,8	81,0	83,7	9,1	9,1	50,9	0,8
	2013	101,7	108,0	102,4	26,0	26,0	138,2	1,7
	2013 в % до 2011	+44,6 в.п.	+44,5 в.п.	+34,6 в.п.	+4,6 в.п.	+4,6 в.п.	+93,0 в.п.	+3,0 в.п.

Джерело: складено автором на основі даних Державного комітету статистики України.

Аналогічна ситуація стосується всіх недержавних сільськогосподарських підприємств, а в звітному 2013 році господарські товариства спрацювали в цьому напрямку з нульовим рівнем рентабельності. В

зв'язку з цим, слід вишукувати не тільки причини зниження ефективності, але й шукати відповідні резерви росту.

Насіння соняшнику і насіння ріпаку - важливі олійні культури, продукція яких має високий попит на зовнішньому ринку та й чималі потреби споживання олії населенням України. Їх рентабельність у базовому році була значною вищою відносно зернових культур і перевищувала по окремих формуваннях більш, як у два рази. Проте в наступні роки, вона відносно базового року, також знизилась майже в два-три рази. Особливо знизили рівень рентабельності господарські товариства (з 29,4 % до 4,8%) по насінню ріпаку. Відемні показники пунктів рентабельності при порівнянні звітних і базових періодів стосуються всіх сільськогосподарських формувань, так як починаючи з 2011 року відбувається спад рівня рентабельності в рослинницькій галузі.

Важливою технічною і продовольчою культурою є цукрові буряки, вирощування яких є значно трудомістким і які є невідемним продуктом харчування в раціоні населення. Аналізуючи стан їх розвитку, як і попередні культури, ми бачимо аналогічні тенденції зниження ефективності і ці пункти порівнянь ще вищі за попередні.

Значно кращий стан з вирощування картоплі, яка також є незамінним продуктом харчування населення і врожаї картоплі не є стабільними по роках. Це ми спостерігаємо з даних таблиці 4., де 2012 рік був збитковим для картоплі, проте уже в 2013 році майже всі сільськогосподарські формування мали більш ніж 20% рівень рентабельності.

Майже аналогічна картина спостерігається з овочами, хоч рівень рентабельності їх значно нижчий, ніж картоплі. 2013 рік відзначився ростом ефективності вирощування плодів, де більш як на 100 пунктів зросла їх рентабельність. Виноград, як один з видів фруктів виявився в 2013 році значно із вищим рівнем рентабельності, ніж в попередні роки.

Таким чином, нами виявлена певна закономірність зниження ефективності вирощування провідних культур в рослинництві, що пояснюється ростом цін та інфляційними процесами. Вони гальмують розвиток майже всіх галузей рослинництва, що є наслідком зниження ефективності виробництва і рівня рентабельності по кожній культурі зокрема.

Ефективність виробництва тваринницької продукції за досліджуваній період в Україні в різних формах господарювання є досить низькою, що потребує пошуку резервів і шляхів виходу з даної ситуації (таблиця 5).

Так, в таблиці 5. за досліджуваній період відгодівля великої рогатої худоби була нерентабельною за всі роки (2011-2013 роки) і це стосувалося всіх організаційно-правових форм господарювання. Залишається низькорентабельним відгодівля свиней і тільки в 2011-2012 роках без збитковості спрацювали в цьому напрямку господарські товариства.

Майже на однаковому рівні відемної рентабельності залишається вівчарство і м'ясо птиці. З прибутками і позитивним рівнем рентабельності майже у всіх сільськогосподарських підприємства було виробництво молока за винятком 2012 року у виробничих кооперативах, інших формах господарювання та державних сільськогосподарських підприємствах, де досліджувані показники були відемними.

Достатньо рентабельним за ці роки були яйця курячі у всіх сільськогосподарських підприємств, крім виробничих кооперативів і державних сільськогосподарських підприємств. Виробництво вовни у всіх сільськогосподарських формуваннях залишається високо збитковим, що вимагає пошуку шляхів подолання цих негативних явищ.

Висновки

Таким чином, аналізуючи в комплексі виробництво всіх видів тваринницької продукції, можна зробити висновок про те, що дана галузь, яка дає життєво-необхідні продукти харчування для населення, є важливим складником в зовнішньому експорті, потребує кардинальної перебудови і уваги до неї спеціалістів. Технологія утримання і годівлі тварин – основні чинники зростання виробництва. Другим немаловажним фактором для тваринництва є племінна робота, що вагомо впливає на продуктивність як в напрямку відгодівлі тварин, так і в молочному напрямку.

В загальному тваринництво потребує уваги не тільки з боку спеціалістів-господарників, але й держави. Дотації в різних формах і видах є важливим і необхідним завданням для розвитку і зростання виробництва продукції тваринництва.

Потенційні можливості є досить значними, тому вивчаючи досвід інших країн і рекомендації науко-обґрунтованих норм годівлі та утримання, результати ефективності виробництва продукції зростуть в досить великих, відносно існуючих, розмірах.

На підстав вищевикладеного матеріалу щодо виробництва і ефективності сільськогосподарської продукції за період 2011-2013 роки, нами встановлено: сільськогосподарське виробництво знижує свою ефективність внаслідок ряду причин, що виникають на шляху його розвитку.

Таблиця 5. Рівень рентабельності продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах всіх типів в Україні у 2011-2013 роках

Назва показників	Роки	Сільсько-господарські підприємства	у тому числі:					державні
			недержавні	з них			інші	
				господарські товариства	приватні	виробничі кооперативи		
Велика рогата худоба	2011	-24,8	-24,0	-25,2	-19,5	-27,9	-21,2	-41,1
	2012	-29,5	-29,0	-29,6	-25,6	-32,1	-30,4	-40,5
	2013	-43,3	-43,0	-44,1	-35,1	-47,4	-53,4	-50,5
	2013 в % до 2011	-18,5 в. п.	-19,0 в. п.		-15,6 в.п.	-19,5 в.п.	-32,2 в.п.	-9,3 в.п.
Свині на м'ясо	2011	-3,7	-3,2	0,2	-11,8	-27,6	-14,0	-29,2
	2012	2,0	2,6	4,8	-5,5	-24,7	-0,6	-25,7
	2013	0,2	0,6	2,6	-6,8	-24,1	-4,3	-27,5
	2013 в % до 2011	+3,9 в.п.	3,8 в.п.	+2,4 в.п.	+5,0 в.п.	+3,5 в.п.	+9,7 в.п.	+1,7 в.п.
Вівці і кози на м'ясо	2011	-39,6	-36,1	-43,1	-23,5	-39,3	-32,8	-63,1
	2012	-40,0	-37,9	-48,2	-24,7	-33,8	8,2	-57,0
	2013	-42,8	-40,2	-47,4	-24,0	-40,0	-11,6	-58,5
	2013 в % до 2011	-3,2 в. п.	-4,1 в. п.	-4,3 в. п.	-0,5 в. п.	-0,7 в. п.	+21,2 в. п.	+4,6 в. п.
2013 р.в % до 2011 р.	2011	-16,8	-16,7	-10,8	-29,6	-18,4	-37,7	-26,9
	2012	-7,2	-7,0	-7,9	5,0	-21,6	-21,7	-26,0
	2013	-10,0	-10,0	-9,6	-10,8	-7,6	-16,6	-9,6
		+6,8 в. п.	+6,7 в. п.	+1,2 в. п.	+18,8 в. п.	+10,8 в. п.	+21,1 в. п.	+17,3 в. п.
Молоко		18,5	18,9	20,0	21,8	15,3	3,7	8,8
	2012	2,3	2,6	2,7	6,9	-0,3	-10,4	-3,8
	2013	13,6	13,9	13,5	20,5	8,6	-2,4	8,0
	2013 в % до 2011	-4,9 в.п.	-5,0 в.п.	-6,5 в.п.	-1,3 в.п.	-7,0 в.п.	-6,1 в.п.	-3,5 в.п.
Яйця курячі	2011	38,8	39,0	36,5	49,3	-13,8	65,7	-15,9
	2012	52,6	52,7	48,7	71,9	-11,5	91,2	-12,2
	2013	47,6	47,8	47,0	6,5	-19,4	106,0	-10,8
	2013 в % до 2011	+8,8 в. п.	+8,8 в. п.	+10,5 в. п.	-43,1 в. п.	-5,6 в. п.	+40,3 в. п.	+5,1 в. п.
Вовна	2011	-70,6	-67,8	-63,6	-57,6	-69,8	-82,6	-80,3
	2012	-61,0	-58,0	-61,6	-56,3	-57,1	-22,0	-73,4
	2013	-72,7	-71,5	-76,3	-51,7	-77,4	-15,9	-76,8
	2013 в % до 2011	-2,1 в. п.	-3,7 в. п.	-12,8 в. п.	+5,9 в. п.	-7,6 в. п.	+66,7 в. п.	+3,5 в. п.

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України.

Так, в рослинництві через нестачу добрив, гербіцидів і інших матеріально-технічних засобів порушується технологія вирощування. Не завжди дотримуються рекомендовані науково-обґрунтовані норми обробітку і внесення добрив. Через відсутність коштів має місце несвоєчасний обробіток, а система насінництва є на досить низькому рівні. Виконання цих завдань під силу великим корпораціям, які мають кошти і технічні засоби в кінцевому підсумку можливість використання інтенсивних технологій вирощування як зернових, так і технічних культур (цукрових буряків). Фермерських господарств хоч і є багато, та їм потрібна допомога держави в забезпеченні технікою, насінням, добривами, паливно-мастильними матеріалами. Господарства здатні забезпечити високоефективне виробництво сільськогосподарської продукції, але без допомоги держави їм не обійтися, як це робиться в інших країнах, зокрема в США, де крупні сільськогосподарські підприємства складають 20%, а фермерські господарства - 80% і, незважаючи на переваги у всіх напрямках крупних сільськогосподарських підприємств, країни Заходу та США сперяють розвиткові фермерських господарств з багатьох причин.

Список літератури

1. Андрійчук, В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Бучко, І.С. Ефективність функціонування різних організаційно правових форм господарювання в сільському господарстві / І. С. Бучко // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету: Економіка. – Ч. 2. – 2007. – № 65. – С. 62-73.
3. Дієсперов, В. С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському виробництві: [монографія] / В. С. Дієсперов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 340 с.
4. Демиденко, Л. М. Вплив транзакційних витрат на рентабельність сільськогосподарської продукції / Л. М. Демиденко // Зб. Наук. Праць Полтавської державної аграрної академії. - Вип. 2 (5) - Т. 3. – Полтава: ПДАА. – 2012. – С. 108-112.
5. Месель Веселяк, В. Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України / В. Я. Месель Веселяк // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 19-24.
6. Основи аграрного підприємництва / [Малік М. Й., Зіновчук В. В., Лупенко Ю. О. та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. – К. – Академія, 2001. – 58 с.
7. Юрчишин, В. В. Деякі соціальні та психологічні проблеми сільського господарства / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 1996. – № 6. – С. 13-20.

References

1. Andriyчук, V. H. (2005). *Efektivnist diyalnosti ahrarnykh pidpryyemstv: teoriya, metodyka, analiz [The effectiveness of the agricultural sectors and enterprises: the theory, methodology, analysis]*; KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Buchko, I. S. (2007). *Effectiveness of various organizational legal form of management in agriculture. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo ahrarnoho universytetu: Ekonomika, part II., 65, 62-73.*
3. Diyesperov, V. S. (2008). *Efektivnist vyrobnytstva u silskohospodarskomu vyrobnytstvi [Production efficiency in agricultural production]*, Natsionalnyy naukovyy tsentr "Instytut ahrarnoyi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.
4. Demydenko, L. M. (2012). *Effect of transaction costs on the profitability of agricultural production. Zbirnyk naukovykh prats Poltavs'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi, 2 (5), 108-112.*
5. Mesel-Veselyak, V. Ya. (2004). *Development and efficiency of organizational legal form of management in rural households ers Ukraine. Ekonomika APK, 11, 19-24.*
6. Malik, M. Y., Zinovchuk, V. V., Lupenko, Y. U. O. (2001). *Osnovy ahrarnoho pidpryyemnytstva [Fundamentals of agricultural intreprenurship]*; Akademiya, Kyiv, Ukraine.
7. Yurchyshyn, V. V. (1996). *Some social and psychological problems of agriculture. Ekonomika APK, 6, 13-20.*

Стаття надійшла до редакції 01.12.2014 р.